

Patriot-Vereniging vir Afrikaanse teksuitgawes: 'n oorsig oor die ontstaan en geskiedenis

T.B. van der Walt

Departement Inligtingkunde, Universiteit van Suid-Afrika, Posbus 392, Pretoria, 0003 Republiek van Suid-Afrika
vdwaltb@alpha.unisa.ac.za

The origin and history of the Patriot Society for Afrikaans text issues. In this descriptive article a synoptic overview of the establishment and history of an Africana series, the *Patriot-Vereniging vir Afrikaanse Teksuitgawes*, is given. The first series were published from 1940 to 1954 and the second series from 1968 to 1975. Although this series were published by the 'Instituut vir Afrikaanse Teksuitgawes' of the South African Academy of Arts and Science, it was known as the second series of the *Afrikaanse Patriot-Vereniging*. Rare works in the field of historical Afrikaans grammar were published, with the dating to the time of the 'Genootskap van Regte Afrikaners'.

In hierdie beskrywende artikel word 'n oorsigtelike beeld gegee van die oprigting en geskiedenis van 'n Africanareeks, die *Patriot-Vereniging vir Afrikaanse Teksuitgawes*, gegee. Die Vereniging se eerste reeks het van 1940 tot 1954 verskyn en die tweede reeks wat deur die Instituut vir Afrikaanse Teksuitgawes van die S.A. Akademie vir Wetenskap en Kuns uitgegee is, maar as die *Tweede Reeks van die Afrikaanse Patriot-Vereniging* bekend gestaan het, van 1968 tot 1975. Seldsame werke op die gebied van die historiese Afrikaanse taalkunde is uitgegee en daar is gekonsentreer op werke wat dateer uit die tyd van die Genootskap van Regte Afrikaners.

Die sestiger- en sewentigerjare was 'n bloeitydperk in die belangstelling in Africana. Verskeie boeke oor die onderwerp deur onder andere Denis Godfrey, R.F. Kennedy en Anna H. Smith het in die tyd verskyn – die meeste daarvan word vandag nog beskou as standaardwerke oor die onderwerp. Baie Africanawerke is in dié tyd herdruk. Die werke was nie altyd werklik skaars nie. Uitgewers het dikwels die klem gelê op die beleggingswaarde van die werke en kunsmatige versamelstukke geskep.

Die verswakking van die ekonomiese situasie in Suid-Afrika sedert die middel van die tagtigerjare het die uitgawe van gedrukte Africanamateriaal en veral van herdrukke negatief beïnvloed. Tog word daar van tyd tot tyd steeds Africanarekse uitgegee waarvan dit duidelik is dat die uitgewers se doel in die eerste plek is om skaarsgeworde werke meer algemeen aan die gebruiker en versamelaar beskikbaar te stel en waarby finansiële gewin duidelik sekondêr is. Belangrike en waardevolle werke wat lank reeds uit druk was, word weer uitgegee. Die Vrijstatia-reeks wat deur Human & Rousseau Uitgewers uitgegee is, en die bekende Van Riebeeck Vereniging se reeks wat nou al vir baie dekades verskyn, is voorbeelde daarvan.

Die doel van hierdie artikel is om 'n ander reeks wat nou in die vergetelheid begin raak, maar steeds belangrike gebruikswaarde het, naamlik die *Patriot-Vereniging vir Afrikaanse Teksuitgawes*, te bespreek. In hierdie beskrywende artikel word 'n oorsigtelike historiese oorsig van die oprigting van dié Vereniging en die stryd wat gepaard gegaan het met die uitgee van sy twee reekse, gegee. Daar word ook verwys na enkele van die individuele werke wat in die reekse verskyn het.

Die artikel is as 'n huldiging van Piet Westra geskryf – een van die min persone wat sedert die tagtigerjare onverpoos bedrywig gebly het op die gebied van Africana: hetsy as

direkteur van die Suid-Afrikaanse Biblioteek en redakteur van die *Kwartaalblad van die Suid-Afrikaanse Biblioteek* waar hy hom beywer het om dié biblioteek se rykdom aan Africana meer algemeen beskikbaar te maak of deur middel van sy betrokkenheid by die Van Riebeeck Vereniging wat self 'n reeks uitgee wat meermale in die artikel vergelyk sal word met die reeks van die Patriot-Vereniging.

Stigting van die Vereniging

Aan die einde van die dertigerjare het die idee by die Afrikaanse taalkundige, dr. G.S. Nienaber, ontstaan om 'n vereniging te stig wat hom ten doel sou stel om skaarsgeworde werke op die gebied van die historiese taalkunde uit te gee. Hy het 'n aantal universiteitsdosente van Afrikaans oor die plan gepols en die reaksie was oor die algemeen baie gunstig. Op 30 Januarie 1939 is daar formeel oorgegaan tot die stigting van die Patriot-Vereniging van Afrikaanse Teksuitgawes, 'n naam wat deur prof. C.M. van den Heever voorgestel is (Argief: Patriot-vereniging).

Die volgende persone het ingewillig om op die bestuur te dien: dr. F.C.L. Bosman (Universiteit van Kaapstad), A. Coetzee, P.J. Nienaber (beide van die Universiteit van die Witwatersrand), G.S. Nienaber en proff. M.S.B. Kritzinger (Universiteit van Pretoria), C.M. van den Heever (Universiteit van die Witwatersrand) en J.L.M. Francken (Universiteit van Stellenbosch) (Vereniging ... 1939:11). Dit wil voorkom asof dit Nienaber se idee was om die jonger dosente by die idee te betrek want in sy aanvaardingsbrief, gedateer 31 Januarie 1939, skryf dr. Abel Coetzee dat Nienaber ook 'n paar professore moet nader 'as ons nie onnodige teenkantiing ... en bitterheid wil veroorsaak nie' (Argief: Patriot-vereniging). Die gevolg is dat 'n paar professore wel op die bestuur gedien het. Dr. G.S. Nienaber, verbonde aan die destydse

Natale Universiteitskollege het as die eerste hoofredakteur-sekretaris opgetree.

Die doel van die Vereniging was om die tekste van belangrike Afrikaanse stukke van voor 1910, wat belangrik vir die studie van die Afrikaanse taal- en letterkunde was maar moeilik toeganklik geword het, in boekvorm uit te gee. Daar is gedink aan gedigte, samesprake, briewe en beskouings wat verspreid in koerante en tydskrifte gepubliseer is en eintlik vir ernstige studie ontoeganklik was. In 'n bekendstelling in *Die Huisgenoot* meld die rubriekskrywer dat hy uit 'n private bron verneem het dat daar rede is om aan te neem 'dat hierdie uitgawes ons kennis in verband met die werk van die verskillende lede van die Genootskap van Regte Afrikaners aanmerklik sal aanvul (Vereniging ... 1939:11). Wat die Van Riebeeck Vereniging vir Geskiedenis gedoen het, het die Patriot Vereniging vir die Afrikaanse filologie nagestreef (Patriot-vereniging ... 1939:3). Die gevaar het bestaan dat die Afrikaanse geskrifte wat voor 1900 verskyn het en nogal omvangryk was, verlore sou gaan by 'n gebrek aan behoorlike dokumentering of bewaring daarvan. Gebruikers het dikwels tevergeefs by groot naslaanbiblioteke aangeklop om sommige van dié werke te raadpleeg (Vereniging ... 1939:11).

Die oprigters van die Vereniging het aanvanklik 'n groot stryd gehad om genoeg lede vir die Vereniging te werf. Om die reeks werklik van die grond te kry was 400 intekenare nodig. Die sekretaris het aan alle Afrikaanse tydskrifte geskryf, die Vereniging bekend gestel en 'n beroep gedoen op voornemende intekenare om aan te sluit. 'n Beroep is veral op Afrikaanse onderwysers, onderwysers van Afrikaans, biblioteke en studente gedoen om aan te sluit sodat die koste verbonde aan die uitgee van die tekste en die administrasiewerk bestry kon word. Die meeste redakteurs het die skema geesdriftig ondersteun.

Die redakteur van *Die Brandwag* praat byvoorbeeld van 'hierdie lofwaardige werk' en dat 'dit nouliks nodig (is) om die waarde van die werk wat die Vereniging beoog, hier te beklemtoon'. Die 'opregte vertrou' word uitgespreek 'dat die lesers die Vereniging se hande sal sterk met sy prysenswaardige arbeid' (Patriot-vereniging ... 1939:3). M.S.B. Kritzinger (1940:18) skryf in *Onderwysblad* dat 'elke ontwikkelde Afrikaner sy steun aan hierdie Vereniging (moet) verleen. Hy maak sterk aanspraak op die patriotisme van Afrikaners:

'Elke uitgawe sal die soeklig van ons belangstelling op die dade van ons beskeie kultuurskeppers vestig. Die meeste van hulle het in die geloof gearbei en vandag pluk ons die vrugte. Daarom beloof die uitgawes van die Patriot-Vereniging om 'n kultuurdaad van die grootste betekenis te word'.

Lidmaatskap aan die Vereniging kon bekom word vir 'n bedrag van 10 sjielings per jaar (voor die eerste boek uitgegee is, is dit verhoog na £1). Daarvoor sou hy of sy een eksemplaar van alle uitgawes wat gedurende die jaar verskyn, ontvang. Aanvanklik is aangedui dat dit ten minste drie uitgawes per jaar sou wees. Die entoesiastiese bestuur van die Vereniging het voorsien dat publikasie van die reeks sou aanhou totdat die hele onderwerpsveld deurgewerk is en die

Vereniging sy taak volbring het. Aangesien die reaksie egter nie baie gunstig was nie, het die reëling later geword dat lede 10% afslag op alle boeke kry en nog later het die afslag selfs verval en was die enigste verskil dat lede 'n genommerde hardeblad eksemplaar ontvang het. Die uitgawes wat in die handel beskikbaar gestel is, is in sagteband uitgegee (Argief: Patriot-vereniging).

Die bestuur het 'n paar uitgewers oorweeg, en uiteindelik besluit dat Voortrekkerpers die reeks sou uitgee. Dié uitgewery het onderneem om alle risiko's verbonde aan publikasie te dra en publisiteit te maak maar die bestuur van die Vereniging moes help om lede te werf. Die bestuur, wat almal dosente was, het van die boeke voorgeskryf en ook hulle kollegas aangemoedig om dieselfde te doen. Die redakteur van elke werk wat uitgegee is, en meestal een van die lede van die bestuur was, het immers 10% van die inkomste gekry en die bestuurslid wat die finale redigeerwerk gedoen het, twee en 'n half persent (Argief: Patriot-vereniging).

Eerste reeks

Met die bekendstelling van die Vereniging in verskillende tydskrifte is die titels van die eerste werke wat uitgegee sou word, aangekondig. Dit was L.H. Meurant se *Zamenspraak*, voorberei deur dr G.S. Nienaber; verhale uit *Ons Klyntji*, versamel deur dr A. Coetzee; gedigte van Nesor, Buys, Cilliers en andere, byeengebring deur dr P.J. Nienaber; en gedigte en verhale van C.P. Hoogenhout, waarvan die redakteur later benoem sou word. Elke werk sou voorsien word van 'n deeglike voorrede deur 'n bevoegde persoon' (Patriot-vereniging ... 1939:3). Dat dit veel moeiliker was om die reeks uit te gee as wat die bestuur voorsien het, word duidelik as 'n mens die aankondigings en korrespondensie in die argief van die Vereniging vergelyk met die lys boeke wat op die ou end wel gepubliseer is.

Die eerste werk, *Klaas Waarzegger se zamenspraak en brieue uit 1861* het uiteindelik eers in 1940 verskyn. G.S. Nienaber, wat as redakteur opgetree het, stel die reeks eers in 'n kort voorwoord bekend en skryf daarna 'n uitvoerige inleiding van 74 bladsye waarin hy volledig uitwei oor Meurant, die politieke toestand aan die Kaap teen die tweede helfte van die 19de eeu, die verskillende nuusblaaië en geskrifte en veral die taalgebruik. Hierdie inleiding word vandag steeds deur taalkundestudente gebruik. Na die inleiding volg die herdruk van die 'Zamenspraak en brieue', telkens gevolg deur Nienaber se verklarende teksaantekeninge. Aan die einde van die boek word 'n lys van die lede gegee en die genommerde kopie se nommer. Die genommerde kopieë wat hardebladkopieë of van linneblad was, is aan die lede beskikbaar gestel terwyl die eksemplare wat in die handel beskikbaar was in sagteband of versterkte papierband gebind is.

Van die ander werke wat in die reeks verskyn het, was C.P. Hoogenhout se *Geskiedenis van Josef en Catharina, die dogter van die advokaat* (deel 2), die gedigte van Hoogenhout (deel 4); *Di bedriegers, Magrita Prinsloo en ander Afrikaanse dramas en samesprake tot 1900* versorg deur

F.C.L. Bosman (deel 5); *De Nieuwe Ridderorde of de Temperantisten van C.E. Boniface* (deel 12).

Die redaksionele versorging van al die uitgawes getuig van besondere deeglike werk. Die tekste wat opgeneem is, is presiese weergawes van die oorspronklike werk. Tekstuele betroubaarheid is ten alle koste nagestreef. Soos wat die geval was met die heruitgawe van Meurant se werk, is al die redaksionele inleidings deeglik en gesaghebbend. Meer as een keer moes die uitgewers versoek of die inleidings van die Nienabers nie verkort kon word nie (Argief: Patriot-vereniging). Dit is egter juis hierdie inleidende werk wat van soveel belang vir die student, dosent en belangstellende in die Afrikaanse taalkunde is.

Gedurende die jare waarin die reeks gepubliseer is, het die stryd om lede te werf voortgeduur en sommige van die werke het swak verkoop. In 1950, nadat Voortrekkerpers sy betrokkenheid by die reeks beëindig het, is die oorblywende dele van die reeks te koop aangebied. Die enigste deel wat in hierdie stadium uitverkoop was, was nommer 4, *Die gedigte van C.P. Hoogenhout*, en die sagtebanduitgawe van nommer 7, *Novelles, verhale en gedigte van M.H. Nesper*. Van nommer 9, *Die Afrikaanse gedigte van Samuel Zwartman* was daar nog 203 hardeblad- en 415 sagtebandeksemplare oor – en die werk is reeds in 1942 gepubliseer (Argief: Patriot-vereniging). Dit is duidelik dat die reeks aanvanklik nie versamelaarswaarde gehad nie, iets wat die redaksionele komitee geglo het wel die geval sou wees.

Terugskouend kan 'n mens vandag sê dat die reeks onaanloklik is met sy vaalgrys omslae, maar dit moet in gedagte gehou word dat die reeks in die oorlogjare uitgegee en dat die uitgewer en die bestuur hulle dus nie sleg van hul taak gekwyt het nie. Die boeke in die reeks is in 'n eenvormige formaat uitgegee, iets wat dikwels belangrik is vir die versamelaar.

Nadat daar aanvanklik vanaf 1940 tot 1942 elke jaar drie uitgawes in die reeks verskyn het, het die uitgewers die Vereniging versoek om in 1943 net een nommer te publiseer vanweë 'n papierskaarste as gevolg van die oorlog. Die opplaag van sommige nommers sou tot 500 beperk word en slegs die 260 ingeskrewe lede sou linnebanduitgawes ontvang. Die prys van elke uitgawe sou in die toekoms ook afsonderlik vasgestel word. In hierdie stadium, na die tiende deel uitgestuur is, was die verwagting nog dat daar nog tien dele sou volg (Patriot-vereniging 1944:3). Deel elf het wel in 1946 verskyn maar die belangstelling het afgeneem en deel 12 sou eers in 1954 verskyn. Hierna het die uitgewers die bestuur van die Vereniging egter in kennis gestel dat hulle nie verder belangstel in die publikasie van die reeks nie. Vol hoop het die bestuur ander uitgewers genader en hoewel hulle aanvanklik geglo het dat die reeks dadelik voortgesit sou word, sou dit uiteindelik tot in 1968 duur voordat dit gebeur het (Argief: Patriot-vereniging).

Tweede reeks

By die Algemene Vergadering van die S.A. Akademie vir Wetenskap en Kuns in 1963 het die voorsitter van die

Fakulteit Kuns en Geestewetenskappe, prof. P.J. Nienaber, die stigting van 'n Instituut vir Afrikaanse Teksuitgawes bepleit. Hy het gewys op die waarde wat die uitgawes van die eerste reeks van die Patriot Vereniging vir wetenskaplike studie gehad het: dat die meeste van die dele lankal skaars is en dat daar nog baie voorbeelde van 'ou beeldryke en sappige Afrikaans in die ou samesprake, briewe en gedigte ... verstrooid in ou koerantlêers 'n salige rus geniet' (Nienaber 1968:93). Daar is ook gewys op die betekenis van die eerste reeks vir die gebruik in wetenskaplike studies. Dit het 'n nuwe wetenskaplike oriëntering gebring ten opsigte van die geskiedenis van die Afrikaanse taal en letterkunde.

Die Akademiesraad het die instelling van die Instituut goedgekeur. In wese was dit egter die Patriot-Vereniging vir Afrikaanse Teksuitgawes wat herleef het. Die twee groot dryfvere agter die eerste vereniging was die broers Nienaber, en dit sou nou weer die geval wees. Hoewel die naam Patriot-Vereniging nêrens in die dokumente van die Akademie opgespoor kan word nie, word die reeks weer onder dié naam gepubliseer.

Weer word 'n komitee benoem, en weer staan dit onder leiding van G.S. Nienaber. Die doel met hierdie teksuitgawes sou ook weer wees om 'absoluut betroubare weergawes van die oorspronklike werk' te lewer (Nienaber 1968:94). 'n Lys van stukke wat uitgegee kon word, is saamgestel en die werk is onder 'n aantal taalkundiges en ander akademiërs verdeel. Die Departement van Onderwys, Kuns en Wetenskap het na aanvanklike weifeling tog besluit om finansiële steun te verleen en daar kon begin word met die werk.

Hoewel daar aanvanklik 'n lys van 15 werke saamgestel is wat uitgegee moes word, en daar met verloop van tyd ook pogings aangewend is om ander werke te publiseer, is daar op die ou end slegs 13 werke in die reeks uitgegee – tussen die jare 1968 en 1975.

In die korrespondensie van die Instituut word telkens melding gemaak dat die eerste werk wat in die reeks uitgegee is die *Register van Afrikaans voor 1900* is wat deur G.S. Nienaber saamgestel is. Die werk het uit twee dele bestaan. Deel 1 handel oor voorbeelde van Afrikaans wat in koerante in Kaapland verskyn het en deel 2 oor dié in Transvaalse, Vrystaatse en Natalse koerante. Die Akademie wou die boeke by Nasionale Pers laat publiseer, maar G.S. Nienaber het daarop gewys dat dit praktiese probleme sou oplewer. Die inligting wat gepubliseer moes word, was in die vorm van derduisende inskrywings op kaartjies. Hy het nie kans gesien dat die kaartjies na Kaapstad vervoer word nie en het voorgestel dat dit by die Universiteit van Natal in Pietermaritzburg, waar hy dosent was, gefotokopieer word en ook daar ingebind word. Die destydse rektor, prof. Owen Horwood, en die bibliotekaris, dr. S.I. Malan, het aangebied dat die universiteit se bindery dit teen die minimum koste sou doen. Dit is aanvaar en die Akademie het self as die uitgewer ooptree (Argief: S.A. Akademie ...).

Hierdie publikasie het 'n opgawe bevat van artikels wat voor 1900 in Afrikaans in koerante en in sommige tydskrifte verskyn het. Vir die deel oor 'Kaapland' is meer as 200

koerante en tydskrifte deurgewerk. Meer as die helfte daarvan was Engelse koerante waarin briewe en bydraes in Afrikaans verskyn het. Die doel met die opstel van die register was om 'n lys van koerantmateriaal in Afrikaans daar te stel (Nienaber 1968:94).

Dit is onbekend hoe groot die oplaag van hierdie werk was, maar dit is vandag baie skaars. Trouens, min mense is bewus van die bestaan daarvan. Een van die redes vir die onbekendheid is die wyse waarop Nasionale Pers, wat die volgende boek in die reeks uitgegee het, te werk gegaan het. Dié werk, *Dr. Arnoldus Pannevis: vader van die Afrikaanse taal*, versorg deur P.J. Nienaber, is gepubliseer as nommer een van die Patriot Vereniging se 'Nuwe Reeks'. Hierna is die reeks numeries voortgesit en die volgende werk, *Louis Henri Meurant: 'n vroeë Afrikaanse joernalis* versorg deur G.S. Nienaber, is gepubliseer as deel 2. As daar dus vandag verwys word na die tweede reeks van die Patriot-Vereniging word daar gewoonlik na die 13 genommerde dele wat by gevestigde uitgewers gepubliseer is, verwys – almal naastenby in dieselfde formaat.

Ander werke wat in die tweede reeks uitgegee is, is *Die Patriot-woordeboek* wat oorspronklik in 1902 verskyn het, die *Eerste Afrikaanse printjes boeki ver soet kinders deur Jan wat versies maak*, *Notules van die Genootskap van regte Afrikaners, 1875–1878* en *Afrikaanse gedigte*, 'n faksimile-uitgawe van die oorspronklike 1878-uitgawe.

Die bestuur het nog 'n aantal interessante werke in die pyplyn gehad. Een daarvan wat ongelukkig nie verskyn het nie, is *Bavanu odin* (Bayaan ud-dyin) van Abu-Bakr, wat prof A. van Selms getranskribeer het en aan die Akademie aangebied het vir publikasie. Dit was 'n godsdienstige werk wat s'j Abu Bakr in Afrikaans, maar in Arabiese skrif, geskryf het om Islam aan die Kaap te bevorder. Waarom hierdie uiters belangrike werk nie in die reeks uitgegee is nie, is nie bekend nie. Dit is 'n teks waarvan die tyd en plek van ontstaan noukeurig bepaal kan word en wat 'n klankbeeld van die werklike uitspraak bied sonder enige spore van beïnvloeding deur Nederlandse ortografie (Argief: S.A. Akademie ...).

Die pryse van die boeke was baie billik, maar dit kon net billik gehou word deur swaar subsidies deur verskillende instansies, onder andere die Afrikaanse Taalmonumentkomitee en Shell (Argief: S.A. Akademie ...). Die meeste uitgewers het trouens van die Akademie verwag om 'n subsidie te betaal voordat hulle enige boeke gepubliseer het. Dit is opvallend hoe daar telkens in die boeke dank uitgespreek word teenoor die instansie wat die herdruk finansiële moontlik gemaak het. Die korrespondensie van die Vereniging getuig van die onbaatsugtige werk wat die Nienabers gedoen het, nie net ten opsigte van die redaksionele werk nie, maar ook met gedurige korrespondensie en samesprekings met borge en uitgewers om die publikasie voort te sit.

Die werke in die tweede reeks is by verskillende uitgewers uitgegee: Nasionale Boekhandel, Van Schaiks, Voortrekpers, Tafelberg en Human & Rousseau. Tog is gepoog om die formaat dieselfde te hou – iets wat gewoonlik belangrik is vir versamelaars. 'n Uitsondering is die faksimileherdruk van

die *Afrikaanse Patriot* wat kleiner as die res is. Hoewel die fisiese voorkoms van die verskillende dele wel verskil, is die reeksmelding tog telkens op dieselfde wyse op die rugkant aangebring en dit gee 'n samebindende voorkoms aan die reeks.

Soos genoem, was die bedoeling met die publikasie van die reeks weer eens om 'absoluut betroubare weergawes' van die oorspronklike werk te lewer. In enkele gevalle het dit neergekom op faksimileherdruke. Die eerste jaargang van *Die Afrikaanse Patriot* (deel 6); *Die Geskiedenis van ons land in die taal van ons volk* (van die GRA) (deel 11) en *Eerste Afrikaanse printjes boeki ver soet kinders deur Jan wat versies maak* (deel 12) is voorbeelde van faksimileherdruke.

Die meeste van die werke was egter herdruke van heel vroeë Afrikaanse geskrifte (briewe, artikels, gedigte en ander stukke wat verspreid in koerante en tydskrifte voorgekom het of soms nog in manuskripvorm was). Hierin lê juis die groot waarde van die reeks. Inligting wat op verskillende wyses en in verskillende publikasies gepubliseer is, is nou saamgebring en in die meeste gevalle voorsien van 'n klomp addisionele inligting soos inleidende opmerkings of lang inleidende hoofstukke oor die outeur, sy lewe of werk en inligting oor die betrokke werk.

In twee gevalle is werke wat in die eerste reeks uitgegee is weer in die tweede reeks herdruk, naamlik *Vroeë Afrikaanse woordelyste* (deel 5) en C.P. Hoogenhout se *Josef en Catharina* (deel 8). Eersgenoemde werk is wel in die tweede reeks bygewerk.

Waarde van die reeks

Die S.A. Akademie vir Wetenskap en Kuns en veral die persone wat as redakteurs vir die werke opgetree het, het 'n belangrike bydrae tot die studie van die Afrikaanse taalgeskiedenis gemaak met die uitgee van hierdie teksuitgawes. Die werk van die lede van die Eerste Afrikaanse Taalbeweging was voor die uitgawe van hierdie reekse grootliks ontoeganklik. Sommige daarvan het voorheen selfs nie in boekvorm bestaan nie en was in die ou lêers van *Die Patriot* en *Ons Klyntji* 'begrawe' (Patriot-vereniging beleef ... 1941 :5). Baie min mense het voor 1910 waarskynlik gemeen dat Afrikaans eendag as skryftaal erkenning sou kry. Min biblioteke het dit dan ook die moeite werd geag om eksemplare van die eerste Afrikaanse boeke te bewaar. Voordat prof P.J. Nienaber dekades later begin het om versamelings op te bou van die vroeë Afrikaanse boeke het geen enkele Suid-Afrikaanse biblioteek 'n volledige versameling Afrikaanse eerste uitgawes besit nie. Van Meurant se *Zamenspraak* het daarvoor die Patriot-Vereniging se heruitgawe slegs vier eksemplare bestaan: drie in die Suid-Afrikaanse Biblioteek in Kaapstad en een in die biblioteek van die Universiteit van Pretoria. Van die *Geskiedenis van Josef* het daar slegs drie eksemplare bestaan en van *Catharina* slegs twee eksemplare (Patriot-Vereniging 1940:7). Van die *Geskiedenis van Josef* het daar wel later 'n herdruk verskyn in die spelling van dié tyd (1922) maar vir die taalkundige wat byvoorbeeld die

ontwikkeling van Afrikaanse spelling wil naspeur, was die herdruk van weinig nut (Prins 1939:21).

Soos een van die redakteurs, prof H.J.J.M. van der Merwe dit gestel het: 'Vir behoorlike (vergelykende) bronnestudie is dit noodsaaklik dat die ouer monumente in die taalgeskiedenis toeganklik moet wees vir elke student van Afrikaans in sy Dietse verband (Argief: S.A. Akademie ...). Hierdie twee reekse het veel daartoe bygedra dat die werke meer toeganklik geword het.

Om die reekse in perspektief te plaas as Africanawerke: dit is algemeen bekend dat Afrikaanse boeke nog nie dieselfde versamelwaarde het as Africanawerke oor die algemeen nie. Afrikaanse Africana is inderdaad nog 'n onontginde versamelterrein. Die afwesigheid van Afrikaanse werke is opvallend as daar deur katalogi van handelaars geblaai word. Dit geld ook vir hierdie twee reekse. Sommige van die dele van die tweede reeks kon tot 'n paar jaar gelede nog op uitverkopings aangetref word. Dit is egter onwaarskynlik dat die werke ooit weer uitgegee sal word en die waarde daarvan kan net toeneem.

Dit is opvallend dat die reekse nooit so gewild geword het soos die Van Riebeeck Vereniging se twee reekse nie, ten spyte van die vaste vertroue van iemand soos M.S.B. Kritzinger (1940:17) wat in 1940 verklaar het: 'Dit eis geen profeet om te voorspel dat sy (Patriot-Vereniging) uitgawes in Afrikaanse kringe net so gesog sal wees as dié van die ander vereniging (Van Riebeeck-Vereniging) nie'. Die redakteur van *Volkstem* was ewe oortuig dat die boeke net so gewild by Africanaversamelaars sou word as die Van Riebeeck-Vereniging se boeke (Kultuurdaad 1940:4). Hy verwys spesifiek na Afrikaans- en Engelssprekende versamelaars en 'n mens wonder of die verskil tussen die gewildheid en voortbestaan van die Patriot-Vereniging en die Van Riebeeck-Vereniging se reekse nie juis daarin geleë is nie: die Patriot-Vereniging se reekse was spesifiek op vroeë Afrikaans toegespits terwyl die Van Riebeeck-Vereniging se reekse oor die breë Suid-Afrikaanse geskiedenis handel. Behalwe vir akademië en enkelinge wat in Afrikaanse taalgeskiedenis belangstel was die meeste versamelaars waarskynlik Afrikaanssprekendes. Dit wil voorkom asof die reekse nooit werklik gewild was by Engelssprekende versamelaars nie.

Oor die gebruikswaarde van die reeks is daar nie twyfel nie: die publikasie van die reekse was 'n besondere diens aan die student en navorser wat die enkele kopieë van die werke wat vantevore beskikbaar was, dikwels slegs met baie groot moeite kon raadpleeg.

Ten slotte

In 'n resensie van die boek, *Book collecting in South Africa* deur Grant Christison, wys Musiker (1997:181) hoe min daar deesdae oor die breë studieveld van gedrukte Africana gepubliseer word. Hy vergeet wel van die belangrike publikasie oor Franse Africana, *Die Franse bydrae tot Africana-literatuur, 1622–1902*, wat in 1989 verskyn het as hy praat van 'something of a hiatus in this field since the 1970's' (Musiker 1997:181), maar Sienaert-Van Reenen se boek oor

Franse Africana en Christison se onlangse boek ten spyt, moet 'n mens met Musiker saamstem dat daar 'n duidelike afname in die publikasie van werke oor Africana is. Hierdie artikel oor die Patriot-Vereniging van Afrikaanse Teksuitgawes moet gesien word as 'n inleidende historiese oorsig van een Africanareeks wat 'n meer indiepte en ontledende studie regverdig.

Summary

In this descriptive article an overview on the establishment and history of one of the lesser known Africana series is given. The first series of the 'Patriot-Vereniging vir Afrikaanse Teksuitgawes' were published from 1940–1954. The second series were published from 1968–1975 by the 'Instituut vir Afrikaanse Teksuitgawes' of the S.A. Academy of Arts and Science, but was known as the Second Series of the 'Afrikaanse Patriot-Vereniging'. As indicated by its name, rare work in the field of historical Afrikaans grammar was published. The Society concentrated on work published before 1910 and the series mainly consists of work published during the time of the 'Genootskap van Regte Afrikaners', a group of people who strived for greater recognition of written Afrikaans.

The purpose of the 'Patriot-Vereniging' with the publication of the series was to make previously inaccessible texts of old Afrikaans sources that were of importance for the study of Afrikaans grammar and literature available in book form. The members of the Vereniging thought of collecting poems, dialogues, letters and essays that had initially been published in a variety of small magazines, journals and newspapers and that were practically inaccessible for study. The Patriot-Vereniging intended to do for Afrikaans philology what the Van Riebeeck Society was doing for history. The danger existed that quite a substantial number of pre-1910 texts could disappear as a result of a lack of proper documentation or preservation. Users had often been unsuccessful in obtaining these sources at some of the larger research libraries.

To put the series in perspective as Africana: one can state that Afrikaans books in general do not have the same collectors value as other Africana. Afrikaans Africana publications is still an underdeveloped field of collecting, and when one pages through the catalogues of dealers the absence of Africana books is noticeable. This also applies to this series. Until a few years ago, some of the titles of the second series could still be bought at book sales. It is, however, unlikely that these books will ever be reprinted and their value can only increase.

Although this series never became collectors items as many other similar Africana series, the editions have important user value. The original works were often already inaccessible for academic purposes at the time of re-publication. Information that was previously published in various ways and in various sources has now been brought together with additional information such as introductory notes or detailed introductory chapters about the author, his life or work.

When one compares this series with a similar one, namely the series of the Van Riebeeck Society, it is evident that it never acquired the collectors value and popularity of the Van Riebeeck Society series. The reason can probably be found in the subject matter: while the Van Riebeeck Society covers the broad spectrum of Southern African history, the subject field of the Patriot-Vereniging of Afrikaanse Teksuitgawes was restricted to the specialist subject field of Afrikaans historical philology. Except for some linguists and individuals interested in the history of the Afrikaans language, most collectors of this series were probably Afrikaans-speaking people.

Except for the occasional publication of a book on Africana, this subject field currently receives little attention from scholars. This fact rings true if one compares the present-day situation to the amount of interest generated during the 1960s and 1970s when people such as Denis Godfrey, R.F. Kennedy and Anna H. Smith published several books in the subject field. The purpose of this article therefore is to focus the attention on one of the several relatively unknown Africana series. This is a synoptic contribution of a subject that justifies further study. Reference is made to some of the works that are reprinted and a complete list of all the titles reprinted in the two series is included as an appendix.

This article is written in honour of Piet Westra who is one of the few people who ceaselessly campaigned for Africana: either as Director of the South African Library and editor of the *Quarterly bulletin of the South African Library* where he exerted himself to make the library's wealth of Africana material more generally available or by means of his involvement with the Van Riebeeck Society who itself publishes a series that is often compared to the series of the Patriot-Vereniging.

Verwysings

- Argief: *Patriot-vereniging vir Afrikaanse Teksuitgawes*. Bloemfontein: Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum.
- Argief: *S.A. Akademie vir Wetenskap en Kuns*. Instituut vir Afrikaanse Teksuitgawes.
- Kritzinger, M.S.B. 1940. Die Patriot-Vereniging: eerste manuskrip persklaar. *Onderwysblad*, 41(483):17-18.
- 'n Kultuurdaad. 1940. *Volkstem*, 27(67), 31 Oktober: 4.
- Nienaber, P.J. 1968. *Wat doen die Akademie?* Kaapstad: Nasionale Boekhandel.
- Patriot-vereniging. 1939. *Brandwag*, 3(122), 1 Desember: 3.
- Patriot-Vereniging. 1940. *Brandwag*, 4(176), 20 Desember: 7.
- Die Patriot-vereniging. 1944. *Huisgenoot*, 28(1159), 9 Junie: 3.
- Patriot-vereniging beleef 'n tweede jaargang. 1941. *Huisgenoot*, 6(1025), 14 November: 5.
- Prins, P. 1939. Die behoefte aan teks-uitgawes. *Brandwag*, 3(115), 13 Oktober: 21.
- Sienaert-Van Reenen, M. 1989. *Die Franse bydrae tot Africana-literatuur, 1622-1902*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Vereniging vir Afrikaanse teksuitgawes. 1939. *Die Huisgenoot*, 24(924), 8 Desember: 11.

Bylaag

Patriot Vereniging – eerste reeks

1. *Klaas Waarzegger se Zamenspraak en Brieue uit 1861*. 1940. (G.S. Nienaber).
2. *C.P. Hoogenhout se Geskiedenis van Josef en Catharina, die dogter van die advokaat*. 1940. (P.J. Nienaber).
3. *Die Verhaalskat van Ons Klyntji*. 1940. (A. Coetzee).
4. Hoogenhout, C.P. *Gedigte*. 1941. (P.J. Nienaber).
5. *Di Bedriegers, Magrita Prinsloo en ander Afrikaanse dramas en samesprake tot 1900*. 1942. (F.C.L. Bosman).
6. Zwaartman, Samuel. *Boerenbrieue uit Fraserburg*. 1942. (G.S. Nienaber).
7. Naser, M.H. *M.H. Naser se novelles, verhale en gedigte*. 1942. (P.J. Nienaber).
8. *Volkskuns uit die eerste tydperk*. 1942. (S.C. Hattingh en S.C.H. Rautenbach).
9. *Die Afrikaanse geskrifte van Samuel Zwaartman*. 1942. (G.S. Nienaber).
10. *Evangeli in di volkstaal en So gaat dit*. 1943. (P.J. Nienaber).
11. *Ds S.J. du Toit en die onderwys*. 1946. (J. Chr. Coetzee). Bevat: *De Christelike school in hare verhouding tot kerk en staat door Een leraar* en *De vrije school voor 't Kaapse parlement onrechtvaardig veroordeeld door S.J. du Toit*.
12. Boniface, C.E. *De nieuwe ridderorde: of, De Temperantisten*. 1954. (F.C.L. Bosman)

Tweede Reeks

1. *Register van Afrikaans voor 1900* (twee dele). (G.S. Nienaber).
2. *Dr. Arnoldus Pannevis: vader van die Afrikaanse taal*. 1968. (P.J. Nienaber).
3. *Louis Henri Meurant: 'n vroeë Afrikaanse joernalis*. 1968. (G.S. Nienaber).
4. *Patriot woordeboek*. 1968. (H.J.J.M. van der Merwe).
5. *Afrikaans in die vroeë jare*. 1971. (G.S. Nienaber).
6. *Vroeë Afrikaanse woordelyste*. 1971. (H.J.J.M. van der Merwe).
7. *Die Afrikaanse Patriot 1876: 'n faksimilee-weergawe van die eerste jaargang*. 1974.
8. *Notules van die Genootskap van die GRA, 1875-1878*. 1974. (P.J. Nienaber).
9. Hoogenhout, C.P. *Josef en Catharina*. 1975.
10. Hoogenhout, C.P. *Prosa en gedigte*. 1975.
11. *Afrikaanse dramas en samesprake voor 1900*. 1975. (F.C.L. Bosman).
12. *Die Geskiedenis van ons land in die taal van ons volk*. 1975.
13. Hoogenhout, C.P. *Eerste Afrikaanse printjes boeke ver soet kinders, deur Jan wat versies maak*. 1975.
14. *Afrikaanse gedigte: eerste versameling*. 1975.